

Njegove okvirne kompozicije v novelah Gospa Amalija, Povest v kleti, Mlada leta so ostro zaokrožena. Glede tradicionalne romantične ironije, tiste manire, ki postavlja pisatelja samega v povest kot pripovedovavca in modrovavca z bravcem, je mladi Tavčar še radodarnější kakor mladi Jurčič; v večjih povestih se neprestano vtika v bravca: »Kakor je bila tedaj navada« (53), »V istini ni bilo lahko življenje tedaj« (56); »Tačas je bilo že po požarovskem premirju« (58); »Mi pa nočemo zamuditi lepe prilike« (62), »Kdor ve, kako ostra je bila meja med stanovi v nekdanjem Dubrovniku« (64), »Pravijo, da podari stvarnica labodu (92) itd. itd. itd. Glede kompozicije je Ivan Slavelj v poudarjenih nasprotjih razdeljen v tri dele in nam kaže naravnost objestno igro s formo.

I. zvezek nas še posebej zanima, ko določamo Tavčarjevo mladoslovensko usmerjenost. Ti spisi nimajo tiste svobodomiselne note, ki bi jo morda pričakovali. Romantično nadahnjenemu mladeniču je zgodba izraz svobodoljubnosti, bolečine radi nereda na svetu, ne najdemo pa nikjer niti ene izrazite svobodomiselne glose v zmislu tedanjega mladega liberalizma, niti v letu 1874 in 1875, ko je kulturni boj za kratek čas očitno vzplamtel in mu ni ušel n. pr. niti cerkveno trdni Jože Ogrinec. Pač pa je v Ivanu Slavljju zelo očitna bolečina tedanjega mladega posvetnega rodu, ki je sprt s starši in ljudstvom hodil neupošteván in nerazumevan svojo pot (IX. pogl.). Značilno pa je, da ta duh časa večinoma šele historično ugotovimo in da se bravec nikjer ne čuti prizadetega, dočim so glose in dovtipi poznejših spisov (odsev političnih bojov, zlasti v času od 1890—1910), izraz docela nasprotnega duha. Poprej pa je bilo orožje čisto, duh je bil sprejemljiv za vsako dobro in novo setev in se v resnici vsiljuje misel o tragični krivdi tedanje katoliške konservativnosti, ki ni mogla potegniti mladine za seboj.

Glede urednikovih opomb je treba omeniti, da so zelo izčrpne in nam v podrobnostih kažejo pisateljevo razmerje do najbolj oddaljene snovi. Dr. Prijatelj nam razlaga kraje, imena in rodove Tavčarjevega domačega kraja, njegove motive in spremembe, da živo vidimo v snovanje oblikujočega duha. Opomba o Štef. Šubicu (419) je dobila nujno dopolnilo Lovra Perka (J 1932, št. 193); k opombi za str. 336 (497) ne bo odveč, ako dodamo, da je potemtakem Tavčar svobodno opisal župnikovega brata A. Globočnika (SBL. I. 219). Pri označbi posameznih del nam urednik s svojo blestečo besedo daje tudi vsebinsko analizo in vzgaja bravca do pravega razumevanja in uživanja Tavčarjeve umetnosti. F. K.

Fraňa Levstika Zbrano delo V. zv. Uredil dr. Anton Slodnjak. 1933. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Strani 480.

Ta zvezek Levstikovega Zbranega dela obsega 18, z osnutki in variantami vred 24 Levstikovih kritičnih spisov do l. 1869. Od teh jih je bilo 12 doslej že natisnjenih, tile pa so tu prvič objavljeni: ocena Valjavčevih pesmi, zapiski za zgodovino kritike v »Novicah«, kritika o Koseskem, Berilo o slovenski književnosti, Dr. Janez Bleiweis in slovenstvo, razprava o metriki srbskih narodnih pesmi ter osnutki in variante k prvim štirim od navedenih.

Urednik je imel ob tem gradivu težko nalogo: tekstu ohraniti kolikor mogoče prvotno lice, pri tem pa vendarle gledati tudi na to, da Levstikove pravopisne posebnosti ne bodo motile poprečnega izobraženca, ki mu je knjiga namenjena; v uvodu in opombah pa očrtati ono komponento pisateljeve osebnosti, ki ga je usposabljala za kritično delo in ga k njemu mórala, ter časovne razmere, ki so ta ali oni spis povzročile; tolmačiti težja mesta in tako omogočiti umevanje časovno oddaljenih nam podrobnosti, ostí, namigavanj itd., obenem pa s citati dokumentirati odvisnost pisatelja od tega ali onega njegovega učitelja.

Za vse to delo je dr. Slodnjak temeljito pripravljen. S teksti ravna obzirno, kot doslej ni ravnal pač še nihče od naših urednikov-izdajateljev. Ohranil je Levstikov jezik (v zadnji njegovi redakciji) do poslednje potankosti; le nekatere prav malenkostne pravopisne posebnosti je odstranil, a še te vse vestno zabeležil v »Urednikovem poročilu«. Tako more biti ta izdaja tudi izhodišče za stilistične in jezikovne študije.

Za pisanje »Uvoda« in »Opomb« je Slodnjaku dobro služilo podrobno poznanje vse literature, ki je utegnila vplivati na Levstika, zlasti Lessingovih, Kopitarjevih in Vukovih spisov ter sodobne domače literature. Slodnjak skuša v uvodu najprej določiti Levstikovo pranačarjenost; pri tem se nagiblje k misli, da je čutil Levstik v sebi zlasti poklic pesnika, a da so ga realne razmere v slovenskem slovstvenem življenju napravile za kritika. Strinjam se z urednikom, ko pravi, da je pri tako vsestransko delavni osebnosti, kot je Levstik, težko določati njegovo pranačarjenost. A da so vse Levstikovo delo res usmerjale realne potrebe naroda, o tem nam priča že površen pogled na to delo. Zanimivo je, da se Levstik v prvem svojem kritičnem spisu bavi z izrazito estetskimi vprašanji. Tudi naslednji dve kritiki sta pisani še z literarno estetskega zreljšča. Ko pa se je Levstik l. 1858 odločil, da se brezobzirno upre zlagani sodobnosti, je moral usmeriti vse svoje sile kar v osnove literarne umetnosti, v jezik. Odslej je za dalj časa v ospredju njegovega dela — jezikovna kritika (Napake slov. pisanja, Gospodoma nasprotnikoma, kritika Koseskega). Celo pri tolmačenju Prešernove poezije se ustavlja v tej dobi predvsem pri jezikovnih posebnostih, ki so bile dolenjskemu ušesu trde ali tuje. Ob njih razpreda cela slovnična poglavja (n. pr. o komparativu, glej str. 98.). Ta jezikovno-kritična usmerjenost je Levstiku pogosto ovirala pravo umevanje in uživanje Prešernove poezije (prim. njegovo sodbo o sonetu, posvečenem Matevžu Langusu, na str. 99—100!). Ker je bil v jezikovnih vprašanjih vnet pristaš Kopitarjev in Metelkov, odreka Prešernu — kot nefilologu — pravico, govoriti o slovenskem literarno jezikovnem vprašanju (str. 82, 86.). Vendar pa Levstik v svojih zapiskih o Prešernovih pesmih le izpričuje, da je on v glavnem tako globoko prodril v lepoto Prešernovega pesniškega jezika, kot malokdo pred njim (prim. n. pr. njegovo sodbo o gazelah: »...tako gladkih, lepoglasnih gazél še nismo brali v nobenem jeziku, kakor so naše Prešernove.« O jeziku 5. gazele pa pravi: »Jezik je čista muzika, kakor pri Prešernu sploh, zlasti pa v Gazélah.« Str. 86—87.). Ob Pennovi 'tragediji' »Ilija Gregorič ali Kmečki kralj« in ob Jurčičevem »Desetem bratu« se je pa Levstik spet povzpél

do važnih formulacij svojega literarno-kritičnega gledanja. Nadčasovno vodilo, ki ga je Levstik v teh dveh ocenah dal slovenskim umetnikom, je povzel Slodnjak s sledečimi besedami: »zvestoba življenju v vsej njegovi polnosti na temelju svobodne, resnico ljubeče duše, ki po svojem umetniškem daru ume ustvarjati svetlobo v temoti človeške laži in strasti, je edina in najsvetejša naloga — umetnosti.« (Str. 33).

Nov boj za kritiko, ki so ga za desetletnico prve Levstikove borbe sprožile »Novice« s svojo hvalo »Mazepe« v prevodu Koseskega, nam kaže, kako je Levstik v desetih letih svoje pojmovanje umetnosti poglobil in utrdil. V odlomku »Izprehod« in v članku »Objektivna kritika« sega Koseskemu in njegovim zagovornikom v dno duše in razkriva najgloblje korenine njihovih slabosti in zablod. Primerjajmo samo njegovo sodbo o Koseskega »Sloveniji« okr. l. 1859. in 1863., s sodbo o isti pesmi v l. 1868.! V komentarju elegije »V spomin Matije Čopa« in v analizi Koseskega »Začarane puške« (str. 79. in 267.) sodi Levstik o heksametrih v tej pesmi Koseskega, da so res polnglasnejši od Prešernovih, a da je vsa pesem »konglomerát zgodovinskih imen, za katere je na vagi, ali so bila v resnici slovenska ali ne.« V razpravi »Dr. Janez Bleiweis in slovenstvo«, namenjeni za slavnostni govor na Bleiweisovi proslavi ob 20-letnici »Novic«, imenuje pesem celo »mojstrovsko« in iz dveh razlogov omembe vredno: »prvič je najveličastnejše doneča, najpopolnglasnejša, kolikor koli imamo slovenskih pesmi, zlasti v šestomerskih vrstah pisanih; drugič pa, kar je mnogo važnejše, ta pesem je prva krstila za Slovenijo tisto zemljo, po kateri bivamo Slovenci, in je tako okrepčala idejo, ki je dandanes globoko vkoreninjena, da vse, kar nas je slovenskega plemena, druží in edini ozka, prirojena vez.« (Str. 291). L. 1868. pa to zadnjo trditev zanika, češ, da je naziv Slovenija uporabljal že Vodnik, in trdi, da ima ta pesem v sebi: »togočnega birokrata ognjusno prilizovanje absolutizmu, slavopénje stare kranjščine, katere si nemškutarji tako nazaj želé, nelogično zgromájene in zamotane misli; zgodovinske neresnice in otročje slepoumje, katero samo ne vé, kaj hoče in kam bi se dalo.« (339).

Slodnjak je v uvodu in opombah jasno in dokumentarično dokazal, v koliko je bil Levstik v svojih estetskih in literarno kritičnih nazorih odvisen od Lessinga, Kopitarja in Vuka. O tem se je pri nas že pogosto pisalo, a nikdar dovolj jasno prepričljivo. Z objavo odlomka za kritiko Valjavčevih pesmi, kritike o Koseskem, Berila o slovenski književnosti in razprave o metriki srbskih narodnih pesmi ter s Slodnjakovim uvodom v V. zv. se je to vprašanje približalo končni rešitvi.

»Kritični spisi do l. 1869.« naj bi prinesli v kronološkem redu res vse spise te vrste. Tega pa naša izdaja ne prinaša — in to v prvi vrsti zato ne, ker se urednik pri izbiri ni ravnal po enem samem kriteriju, nego jih je upošteval več. Iz omenjenega prepletanja literarne kritike z jezikovno je razumljivo, da je imel urednik težko stališče, ko je odločal, kaj naj vzame v ta zvezek, kaj pa prihrani za jezikovne spise. V redu je, da je »Slovenische Sprachlehre« iz l. 1866. prihranil za pozneje, dasi je to le razširjena in sistematično izpopolnjena izdaja »Napak« iz l. 1858. Bolj že moti dejstvo,

da v ta zvezek niso prišli kritični spisi iz »Napreja«, ker se je urednik menda odločil, da izda spise iz »Napreja« skupno in ne deljeno po posameznih kategorijah. Tako v tem zvezku zaman iščeš Levstikovih formulacij o problemu slovenskega knjižnega jezika in ilirizma, katere je napisal v »Napreju« (Odgovor odprtemu pismu, Še nekaj v zadevah »odprtega pisma«). Tudi formulacije istega problema iz leta 1867 v tej knjigi nimamo, ker bo spis »Mej ali med?« (SG 1. in 15. febr. 1867.) prišel med jezikoslovne spise.

Glede na razporeditev objavljenih spisov ne vem, zakaj je »Nekoliko težjih reči v Prešernu« prišlo pred »Napake« in ne šele med gradivo za kritiko o Koseskem in »Berilo o slovenski književnosti«, kamor po kronološkem redu spada.

Od malih podrobnosti naj omenim: trditev, da je Levstik svojo kritično metodo »nalašč skrojil za Koseskega in njegovo pesem«, ne drži. Da je ta metoda najbolj ustrezala Levstikovemu analitičnemu in realističnemu duhu, uvidimo že iz tega, da je po isti metodi istodobno tedaj tolmačil in pretresal tudi Prešernovo pesem. — Popravek teksta na str. 349. (469.) se mi zdi pravilen (»s katerim se je treba pogajati ali pa — odhajati!« nam. »v katerim se je treba poganjati ali pa — odhajati!«); še vedno mi pa ni jasno, kakšen je »v srebru izvaljen meč« (str. 42.), kar je Slodnjak popravil iz prvotnega »izvalen«. Dalje ne vem, ali spada beseda »vzmosti« na str. 43. med tiskovne pogoške, ali v — »Slovarček manj znanih besed«, kjer je ni dobiti. Na 339. je treba namesto »zgramájene« čitati pač »zgromájene« (ptcp. pf. pass. od zgromaditi); V Levstikovi trditvi na str. 100., da je v sonetu Matevžu Langusu »vtisnjeni« namesto »vtisnjene« »gotovo tiskarjeva pomota«, bi bilo treba zadaj opombe, da je Levstik v zmoti: saj je »vtisnjeni« atribut k »sled« in ne h glôrje! — Tudi brez tiskovnih pogoškov knjiga ni; prim.: na str. 255 postestrima; na str. 436 mora stait v opombi k str. 266: »Prim. opazke k str. 223« in ne 233; na str. 477 stoji: »Pesmi, zložil Matija Kračmanov Valjavec 1858« nam. 1855 itd. Vse to pa seveda bistveno ne zmanjšuje vrednosti Slodnjakovega dela.

Janez Logar

Slovenski biografski leksikon. Urejuje Franc Ksaver Lukman s sodelovanjem uredniškega odbora. Peti zvezek. Maas—Mrkun. V Ljubljani, 1933. Najznamenitejše naše slovstveno in kulturno zgodovinsko delo krepko napreduje. Tudi peti zvezek, ki je že poleti prišel na svetlo, je ohranil pomembnost in odlike, ki sem jih bil naštel pri oceni četrtega zvezka. Že dolgo ni bilo pri Slovencih podobnega napona znanstvenih sil, kakršnega je zdaj sprožilo izdajanje našega leksikona. Preko trideset mož koplje v prepadih izgubljenega časa in spravlja na beli dan osebnosti in dejanja slovenske preteklosti. Narodu v spomin in opomin!

Vsakdo ve, da tako kolektivno delo ne more roditi popolnoma vlite podobe. Znanstveni delavci v pogreznjenih plasteh naše zgodovine niso arheologi, ki bi dvigali že izklesane kipe in zvezane stavbe, zgodovina je bolj neusmiljena nego sleherna zemeljska katastrofa: umiranje in porajanje kulturnih rodov, vzrast in prerast gospodarskih in političnih oblik, borba novine in starine ne zasuje samo tega, kar se je preživelo, temveč celo to preobliča in izmaliči.